

ארבעה בתים וגעגוע | מתן ויסמן

**"לכל אדם יש מקום" (הרב רא"ם, שיעור בדיני מקום
הדלקת נרות חנוכה)**

אחד הצרכים האנושיים הבסיסיים ביותר הוא הבית.

שני אספקטים שונים עולים כאשר מדברים על המושג 'בית'. ראשון הינו תמונת הבית הממשי שמתאפיין בארבעה קירות וגג שמספקים מקום פיזי לאדם שחי בתוכו. האספקט השני – מה שקרוי "להרגיש בבית", והוא כולל את כל הצרכים הפסיכולוגיים והסוציולוגיים שאדם צריך מהסביבה בה הוא חי, כמו משפחתיות או חברות. הבית, גם זה הפיזי וגם זה המופשט, מספק לאדם את צרכו ביציבות ואת הצורך שלו בביטחון.

בתפיסה המקובלת שתי ה'תמונות' שהצגנו הולכות יחד. אדם שיהיה לו בית פיסי-ממשי גם חש את תחושת הביטחון שהבית מספק - ולהפך, חוסר בבית ממשי יפגע בתחושת הביטחון של האדם.

ברצוני להציג אופציה להתנהלות אחרת, כזו המנתקת בין התמונות, ולהראות שישנה אפשרות להסתכלויות אחרות, שבהן הזהות בין הבית הפיזי למופשט אינה מחויבת.

מה יכול לגרום לאדם לחיות בתנועה, לעזוב את המקלט ולחיות במקום ללא שום יציבות ועמידות, בו החיים ארעיים ואינם תלויים בדבר? בשורות הבאות אבחן את השימוש שלנו בדימוי הבית, ודרכו אנסה להציע אופציה זו.

אמא משעמם לי ; כרוניקה של חיפוש

ברצוני לעקוב אחר דמות מסוימת, נקרא לה 'הנווד'. יש בנווד משהו מאוד מושך וקסום: בסיפורים רבים הוא האדם החכם שמשמש כיועץ, זה שחוהו עולם ומכיר דברים מרתקים. בתורות מזרחיות שמדריכות את הנזיר כיצד לקבל הארה, הוא נשלח למסע בו עליו לחיות כנווד המחפש ללמוד מכל דבר שאליו הוא נגרר או מוביל את עצמו.

אתחיל לתאר את הנווד מגיל הילדות, על מנת לנסות ולאפיין את המקרים והאירועים שגרמו לו לבחור באורח חיים זה. אני אתאר את ההתפתחות הקלאסית בעיני, אך תהליך זה אינו מחויב ואנשים שונים הופכים לנוודים באופנים שונים.

לרוב הנווד גדל בסביבה בריאה שמתאימה לכל ילד נורמאלי. יש לו אבא ואימא ובחדרו הוא אינו חסר דבר. כמו כל אדם הוא חווה את צרכי החיים הבסיסיים, כמו תחושת הביטחון והצורך להרגיש שייך לחברה, אך סביבתו אינה מספקת לו צרכים בסיסיים אלו ולכן הוא נאלץ למצוא אותם בדרכים אחרות מחוץ לאירועים היומיומיים והשגרתיים הקורים בבית: באירועים או חגים שבהם תחושות אלו מקבלות מענה, או בציפייה לפעילות מיוחדת באחד מהמעגלים החברתיים שלו (כמו חניך בתנועת נוער שמחכה למחנה הקיץ). אירועים וזמנים אלו מעניקים לו מקום שהבית בשגרה אינו מצליח לספק, לכן חייו פונים אל מחוץ לבית וכיוון ההליכה שלו הוא מהבית אל המרחב שבחוץ. בביתו המקורי הוא מוצא רק חלק מהבית שהוא מחפש. אולי נכון לקרוא לזה קיר. לא בהכרח הוא יחוש ניכור כלפי הבית שלו, רק ירגיש שהוא חלקי.

הנווד חש רצון לפתח דברים שלא קיימים בחברה שסוכבת אותו. כל מקום שהנווד עובר בו הוא חלקי בלבד, ולכן הוא תמיד חש את הגעגוע ואת הצורך לנוע. כך הוא ממשיך בדרכו, מחפש דברים חדשים ובודק את הקשר שלו לתחנות חייו הקודמות, לבית הילדות שלו ולמעגלי החברים השונים. כל יציאה או חזרה כזאת דורשת ממנו כוחות נפשיים ועבודת בירורים לא מעטה על מנת להבהיר ולו במעט את הנקודה שאליה הוא רוצה להגיע ואותה הוא רוצה להשיג. זו הסיבה שתהליך הנוודות דורש לא מעט פעמים יציאה לצורך חזרה ולהיפך.

כיוון המסע הוא להגיע למקום בו יחוש הנווד השלמה כלשהי של החוסר שהרגיש, התקדמות כלשהי. במידה וזכה הנווד למקום ההשלמה של ההרגשה הזו, יתגלה לו שיש מקום חדש בעולם אליו הוא מרגיש שייך, קיר חדש בבית שלו, וכל המרחב משתנה.

משני קירות אלו, שעדיין אינם בית, יתחיל הנווד לבנות את הדרך בה הוא צועד במשך כל חייו - חיפוש אחר קירות נוספים ונקודות ציון נוספות בביתו השלם; הליכה אל נקודת ההשלמה שאינה ידועה מראש, ולאחר ההגעה אליה חזרה לאחור, הרגשת החוסר בנקודות חדשות ויציאה שוב אל המסע.

בשביל להבין טוב יותר את האינטראקציה של הנווד עם הבית, המרחב והסביבה, אנגיד אותו עם כמה טיפוסים: ההומלס, התלוש והתיכונסט.

הבית אשר נחרב; להיות לא

סיפורו של ההומלס מתחיל באדם שאינו חסר דבר. עקב הסתבכות כזו או אחרת הוא נזרק מביתו - שהיווה את מקור הביטחון בחייו - והחל להסתובב סביב מה שהיה ביתו. הביטחון והיציבות שנותרו לו נובעים אך ורק מהזיכרון שהיה לו בית והרצון לחזור אל שהיה לו. ההומלס חי בזיקה שונה מזו של הנווד לבית - הוא תמיד עומד בחוץ; ההגדרה שלו היא הגדרה שלילית - אין לו בית. כך, הנוכחות שלו מאיימת על החברה בעצם האפשרות להיות תלוש ובערעורה על המרחב האישי של כל אחד ואחד.

הנווד שונה מההומלס במספר נקודות. למסעו של ההומלס נכון יותר לקרוא 'שוטטות', כזו שאינה מתאפיינת בחיפוש אלא בהסתובבות סביב דבר מסוים ללא מטרה. שהרי ההומלס לא בחר לצאת ולטייל בעולם, ובעצם הוא מעדיף לשבת בבית שהיה לו פעם. הטרגדיה ההומלסית היא השוטטות הזו, מכיוון שהוא אינו מבין שהבית הישן ודאי לא יחזור, והדבר היחיד שאליו הוא יכול לשאוף הוא להגיע אל בית חדש. לכן השוטטות מסביב - שייעודה היה להיות הכלי שישב את מקומו בעולם - הופכת להיות העיקר. הבית ממנו גורש נעשה פסל ומצבה; שוטטותו הופכת חסרת טעם, וכך הוא מאבד את האפשרות לבית.¹

כל זאת בניגוד לנווד, שמסעו אינו מכוון לאחור, אלא נע בעקבות תחושת החוסר ברצון ליצירת מקום חדש. בשל כך, מסעו לא יכול להפוך לטרגדיה - הוא לא סובב סביב הבית שחרב אלא בונה ומשלים את המרחב שנפתח לו. במילים אחרות, ההומלס מחכה לדבר שאינו יכול להיות קיים עוד. הנווד לעומתו אינו מחכה לדבר מסוים אלא פונה אל החיפוש החופשי.

ההבדל בין האדם המכוון בית לבין האדם חסר הבית טמון בתנועה עצמה: שהרי הנווד לא מחפש את עצמו או את ביתו באופן ספציפי. למרות שאינו רוצה לחיות בבית שממנו יצא, הוא מכיר את עצמו ויודע מהי נקודת המוצא שלו. החיפוש שלו נובע משאיפתו לעוד, מהצורך שלו בדברים שהבית הממשי והחברה שמסביב לא מצליחים לספק לו והמרחב - לפעמים - כן יכול לספק לו. הוא אינו מטייל סביב הבית כמו ההומלס, הוא מטייל מהבית המקורי בו נולד למרחב כולו, בתנועה של רצוא ושוב.

בניגוד להומלס, הוא יצא מביתו למסע מרצונו ולא בעל כורחו, ולכן תחושת השייכות שלו לחברה ולמרחב מהם הוא מגיע תוסף לפעום בו, למרות שכבר איננו חלק מהם. יש לו בית בו גדל. נכון שלא תמיד הוא חש קשור אליו, אך הוא

¹ משל ההומלס יכול להתייחס, למשל, לעם ישראל בגלות, שלא בחר לצאת לגלות וכל מטרתו היא לחזור אל ארץ ישראל, אל הבית. מכיוון שהוא לא הצליח שנים כה רבות, הוא מקבל את ההחלטה שהגלות היא הבית שלו, כך הוא מתחיל לפתח דפוסי חיים ודפוסי התנהגותיים חדשים שאינם מתאימים לעצם שהותו באותו מקום. דפוסי אלו מובילים לתפיסות משונות ולא בריאות ומושג הבית מאבד את תוכנו המקורי, וכך הוא פוגם ביכולת לממש את האישיות שלו, כמו למשל חוסר הרצון של חלק מיהדות אירופה לעלות לארץ, וכן כמו שקרה לאלו שהמירו את דתם בימי הביניים או למשכילים בנוסח 'גרמנים בני דת משה'. עד כדי הגעה לאבסורד, לאמירה שאין תכלית קיומית ורוחנית יהודית מחוץ לבית, דבר שתרם להכחדת קבוצות יהודיות מסוימות ע"י התבוללות.

יודע שהבית הזה הוא חלק ממנו, קיר בביתו, בין אם הוא רוצה בכך ובין אם לא. לכן הוא לא מנסה לשקר לעצמו ולהתכחש לבית בעצם מסעו אל המרחב, אלא רק מנסה להרחיב את גבולות הבית אל המרחבים השונים בהם הוא בוחר להיות.

בית חרוב החרבת; להיות בשום מקום

הנווד חש קשר לקרקע ולמקום הספציפיים בהם הוא בוחר להיות. יכול להיות שבעקבות מסעו היא יגיע גם למקומות שאין לו שייכות אליהם, בהם אינו רוצה להיות, אך כאשר יגיע למקום שייתן לו קיר בביתו, הוא יחוש בסיפוק הצרכים אותם הוא מחפש, חלק אינטגרלי מהמרחב, כמו חלק בפאזל.

כל זאת לעומת זה שניתן לכנותו בשם 'התלוש' – הוא חי בחוץ, ללא בית ממשי, קשר לקרקע או למרחב חיים שיכול להיות מוגדר באופן כלשהו כבית. הייחודיות של התלוש היא היסוד החייתי שבו: אין לו שום דבר בעולם חוץ מהמקום בו הוא עומד, והוא גם אינו שואף או זקוק למשהו מהעולם. סדר יומו עובר ללא סדר, ומה שמחזיק אותו בחיים הוא עצם היותו חי. על פי רוב הוא יחוש אדישות למתרחש סביבו, וכל מעשיו יסתכמו בסיפוק הצרכים הבסיסיים והמידיים ביותר ולא יותר.

הנווד - בניגוד לתלוש - מחפש משהו במסעו. לא כל המקומות טובים לו באותה מידה; לא כל מקום הוא אותו חלק בבית שלו, אם בכלל. לתלוש, לעומתו, אין כלל אופציה להגיע אל הבית: למרות שיייתכן שהוא נמצא בתוך מבנה כזה או אחר, הוא עדיין לא שייך לשם.

ידועה אמרתו המפורסמת של פומבה לסימבה: "הבית הוא איפה שאתה נמצא". באמרה זאת הוא מערער על ערך השייכות לבית ולמרחב כמקום קבוע, כקשר למקום ולזמן הספציפיים בהם אתה נמצא.²

במידת מה האדם המודרני עונה אף הוא לאפיון התלוש, כיוון שהאורבניזציה, החיבור אל הכפר הגלובלי והוירטואליזציה שבחיינו לא מותירים לו מקום בו

² הקשר הזה מובא לידי ביטוי בסופו של דבר, בהתלבטות של טימון אם לחזור עם סימבה ופומבה ולוותר על חיי התלישות, מה שקורה לבסוף ומסמל את סוף התקופה בה הם גרים בשום מקום, תלשים.

הוא יכול לחוש שייכות: הכל שייך לכולם, ובמילים אחרות: אין אפשרות לאינטימיות.

ניתן היה לראות התנגשות של תפיסות אלו בתקופת ההתנתקות: הטענה לפיה גירוש הוא בסך הכל מעבר דירה, נובעת מהתפיסה שאפשר לתת לאדם בית גם אם אין לו קשר נפשי אליו. העולם הוא גלובלי ותחושת הביטחון שהבית מספק מסתכמת ב"מבנה עם ארבעה קירות" ולא מקום ששייך אל האדם והאדם שייך אליו. למרבה הצער, המגורשים דווקא חשו את הקשר הספציפי, ובאופן אירוני, הוכיחו שאדם לא יכול לגור במלון חצי שנה.

לא חרבה ירושלים אלא; ירידה לצורך עליה

את התיכונים נכון לבחון דרך הטוילים שלו. בתחילת דרכו הם מאופיינים בפריקת עול - בדרך כלל של בית הספר או ההורים. טיוליו מתקיימים לרוב בחופש הגדול. אנו נראה אותו בטרמפיאדות עם סנדלים פתוחים וחולצה גזורה, והעיקר שיהיה לו תיק גדול על הגב, בו הוא לוקח איתו את החלקים האהובים עליו מההורים ומהבית.

התיכונים מתייחס אל הטיול כאל הדבר האמיתי. הוא לא מודע לכך שזהו שלב חולף בחייו; לכן הוא חייב למצוא לעצמו נקודת אחיזה בעולם. אותה נקודת אחיזה - ביתו של התיכונים - תהיה בדרך כלל התרמיל שעל גבו והאוהל שבתוכו. האוהל הוא המקום בו הוא הולך לישון, והוא יקפל אותו לתוך התרמיל כשהוא רוצה לעבור מקום. מקום זה מטבעו לא כל כך יציב; כל רוח קטנה או סערת רגשות מהחברה הסובבת מעיפה אותו, וגורמת לתיכונים להיות נתון למצבים נפשיים לא נעימים, כיוון שאין לו את קירות הנפש החזקים שהסביבה התומכת - שממנה הוא בורח - יכולה הייתה להעניק לו.

ניתן לדמות תהליך זה לתהליך הנסירה שמתואר אצל האדם הראשון, אלא שבמקום איש ואישה נציב את התיכונים וביתו. בצעירותו התיכונים מחובר אל הבית בצורה של אחור באחור: אין לו בחירה. בעצם נסירתו מהבית הוא

מתחיל במסע גילוי של מרכיבים שישלימו את החיבור בינו לבין הבית בצורה אמיתית וכנה, ויוכלו להביא אותו למצב של פנים בפנים.³

התיכוניםט מתחיל את חיפושיו בעולם מהבית, ולשם הוא חוזר בסוף מסעו.⁴ המסע שלו נשען על הבית: הוא לוקח את הבית שלו תמיד בצורת התיק על הגב, כסף לנסיעות ואוכל שקיבל מההורים, מבלי לדעת שהוריו העבירו לו את התכונות שבעזרתם הוא מבקש לתקן את עצמו. ובעיקר - בסופו של דבר הבית שלו הוא ההשראה שלו בבחירת המקומות שבהם הוא מטייל. אי אפשר באמת לנסר את הבית.

כך אפשר לומר שהתיכוניםט לוקח את הבית בזמן המסע בצורת התיק הגדול שיש לו על הגב, והיעד הסופי שלו הוא להניח את התיק הזה, שהכיל את כל הכלים שבהם הוא נעזר במסעו.

התיכוניםט לא משוחרר למרחב: יש לו אוהל המשמש לו כבית זמני ובו הוא נסגר. ובסופו של דבר, הוא מחפש רק כתנועה זמנית ומושהית. לעומתו הנווד חי בחוסר יעד קבוע, שפונה בצורה אמיתית אל המרחב: מסעותיו מתאפיינים בהתכוונות אל מציאת התחושה או הצורך החסרים, או בחזרה לאחור, לבחון את הבית שהצליח ליצור. והתנועה שלו אינה נפסקת: תמיד הוא מחפש אחר פינות חדשות בבית.

וללכת, זה נותן לי כוח

כפי שראינו, ההבדל בין התיכוניםט לנווד טמון במקום שהחיפוש תופס בחיים שלהם בסופו של דבר. אם התיכוניםט מבין בסופו של דבר שעליו לחזור הביתה והוא עושה זאת מרצונו, תנועתו של הנווד אינה נעצרת. הגעגוע והחיפוש מכריחים אותו לצאת למסע אחר התחושות, הרגשות וההארות שקוראים לו, ולאחר שמצא משהו הוא חוזר לביתו, לקיר הראשון. כשהוא מתרחק וחוזר לביתו הוא מתגעגע שוב החוצה, כיוון שהוא מפנים שלא השיג או סיפק את כל

³ לכן התיכוניםט צריך לחשוב שהוא מנסר באמת, בלי לדעת לאן הוא רוצה לחזור. אחרת זה לא יעבוד (אזהרה - ספויילר לתיכוניםטים!).
⁴ כמו במשל האוצר מתחת לגשר.

חסרוננו, או לחלופין הוא חש שהמפגש האחרון שלו עם עצם התחושה או ההרגשה המזוקקת כבר לא רלוונטי, ועתה עליו לבנות קומה חדשה בדרכו להשלים את מקומו.

בתחילה הוא יוצא מבסיס האם וחוזר אליו, מגדיר את ביתו מחדש בכל יציאה וחזרה. עם הזמן הוא מוצא חלקים חדשים בבית. אך לא רק הבסיס המקורי הופך לשולי, גם המטרה - להגיע אל אותן חוויות להן הוא זוכה ואליהן הוא כוסף, החלק שעד כה היה תהליך הביניים, מתחלף עם החלק שהיה פחות חשוב - עצם ההליכה. חווית החיפוש והטיול בין הגבעות והוואדיות, העמידה בראש המצוק מול השקיעה. כל אותם רגעים קסומים - עליהם נכתבים שירים - מהווים לנווד את החוויה עצמה, והם אלו שגורמים לנווד להחליף את הבית המקובל - ארבעה קירות, סלון ומטבח - במרחב חסר קירות או חדרים מוגדרים.

והמסע עצמו הופך אט אט לבית שהקיר הראשון שלו הוא הבית הישן והטוב, וקירותיו האחרים הן אותן נקודות קצה בהן הוא מוצא את הביטחון, היציבות והביתיות בעולם הגדול שמהווה את ביתו ואליו הוא מחובר. הסלון שלו הוא המצוק בשעת שקיעה וחדר השינה שלו תחת עץ האלון שליד הנחל. מה שמעניק את תחושת הבית לנווד אלו לא רק המקומות עצמם אלא עצם התנועה ביניהם, חווית החיפוש.

הטיפוסים האחרים אינם זוכים לביטחון שלו זכה לנווד, וזאת בשל השוני בגישה: לנווד יוצא למסע לא כי חסר לו משהו ספציפי ומוגדר אלא בגלל געגוע פנימי, חסרון אימננטי שאינו תמיד בר השגה. עם הזמן הוא מפנים שמה שמפתח אותו אינה ההשגה אליה הוא מגיע אלא חווית ההליכה בדרכים שהופכת להיות המקום שלו.

בעוד התיכונים מתכחש למקום אליו הוא שייך, לנווד יוצא ממנו על מנת לפתח ולהרחיב אותו - מה שמזכה אותו להגדיל את ביתו ולגור במקום המשלב את כל סוגי המרחבים. הוא בונה בית שלם הממלא אותו בביטחון ויציבות, לא רק במרחב הפיזי אלא בכל מרחב החיים. כך לנווד מפתח יכולת עמידה בלחצים חברתיים, כלכלים ואפילו פיזיים. בנוסף, כיוון שהוא הבונה את הבית, הוא הקובע את גבולות המרחב האוטונומי שלו; גבולות גזרה אותם הוא קונה לעצמו

במרחבים שבין קירותיו, אשר מקנים לו חופש כמעט מוחלט לעשות כל מה שהוא רוצה ומרשה לעצמו לעשות בחייו.

הנווד אינו תלוש, יש לו קשר לחברה ולמקום: אמנם החברה מתייחסת אליו כשונה, "משלנו אבל לא איתנו", אך הנווד מקבל זאת בסלחנות ויוצר לעצמו מקום בתוכה. ואפילו יהיה מוכן למסור את חייו למען חברה שאיתה הזדהה וקבע בה קיר מביתו.

אם ניקח נווד לדוגמה: כבר מתחילת שר הטבעות: 'אחוות הטבעת', כל ההוביטים בפלך מחכים לבואו של גנדלף, כי הוא עושה קסמים ויש לו זיקוקים, דברים המבטאים בשבילם את חכמתו. בהמשך הספר, כשאנו רואים שגנדלף אינו שייך למקום אחד בלבד אלא הוא הולך ממקום למקום בעולם, לא ברור מדוע הוא משקיע כל כך הרבה מאמצים בשביל להציל עולם שלא באמת שלו, שהרי מה שמוזכר כביתו, אחוות הקוסמים, רחוק משם וחסר כל קשר ישיר. הדבר מתבהר כשאנו מבינים שהנווד פשוט מוכן להגן על כל דבר שהוא הזדהה איתו - על כל קיר בביתו.

ימי עבודת השם

הבעש"ט, בהתייחסותו לפרשת "סולם יעקב", מתאר את סיפור המלאכים של יעקב כמושגים של 'רצוא ושוב':

"כי החיות רצוא ושוב, אי אפשר לעמוד על מדרגה אחת תמיד רק העולה והיורד. והירידה הוא לצורך עליה כשנותן על הלב ויודע ומרגיש זה שהוא בקטנות ומתפלל אל ה' על דרך: "וביקשתם משם את ה' א-לוקיך ומצאת" וזהו משם ממקום שהוא שם..."

"...עולים ויורדים- היינו שיש להם ירידה, וירידה שהיא לצורך עבודה... ואחר כך-והנה ה' ניצב עליו- הינו שהתגלה לו בחינת גדולות..."

(דגל מחנה אפרים, פרשת ויצא עמ' ט"ז)

רק כאשר יש תנועות של עליה ושל ירידה יש חיים. רק בזמן התנועה אפשר להגיע ולפגוש את ה', לא בדמות או בנבואה אלא בהתגלות "בחינות גדולות", כלומר, לא כמישהו שמחכה לנו בסוף הדרך אלא בהבנה שלנו את עצמנו.

כל אדם נולד לעולם בו הוא חייב לעשות מעשים על מנת להבטיח את עצם קיומו. הוא מתחיל מחיפוש אחר סביבה חברתית ופיזית שתאפשר לו להתקיים, חיפוש הגנה וחופש. על הקומות האלו הוא ממשיך ובונה קומות של צרכים וחיפושים חדשים, ובסוף חייו, כאשר הוא כבר חי בשלווה וביטחון - "איש תחת גפנו ותחת תאנתו" - אז עיקר הפעילות היא חיפוש פנימי מופשט יותר, יצירה עצמית ובעלת מוסר פנימי חזק שנובעת מתוך רצון להרחיב ולפתח את מרחב החיים בו הוא חי.

אולי בעצם התנועה הבסיסית ביותר היא להיות נוודים, אולי זו לא רק אופציה ליחידים סגולה או לכאלה שנגזר עליהם. אולי בכלנו יש נווד כזה או אחר, והשאלה היא כמה אנחנו נענים לו.

*"...עולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא. התקן עצמך
בפרוזדור כדי שתיכנס לטרקלין"*

